

Egy magyar dilettáns arcképéhez

(A Soproni Önképzőkör megteremtője.)

— A tizennyolcadik század utolsóelőtti évtizedében két ifjú sétált a soproni Lőverek aljában. Komoly dologgal foglalkoztak: Orestes és Pylades történetét olvasták. S az eredmény, mellyel az olvasást bevégezték az volt, hogy az egyik ily szókkal fordult társához: „Miért ne lehetnénk mi is oly hű és elválhatatlan barátok, mint Orestes és Pylades“. Kezet csaptak, örök barátságot fogadtak s amit ifjú fővel fogadtak, emberül meg is tartottak. — A mult században egy pozitívista tanulmány jegyezte le ezt a jellemző képet, hűségesen hozzáfűzve, hogy történeti hitellel bír. Ha tárgyi bizonyíték nem is volna a történetre, a két tizennyolcadik századi barát sajátos szellemi beállítottságából, emberi magatartásából, — mint később látni fogjuk, — a történet hitelesnek bizonyul.

A két fiatalember barátságáról nem írtak regényeket. Művészeink sem készítettek róluk a weimári *Goethe—Schiller-szobor* hasonlóságára páros szobrokat. Emléküket csupán a filológia ápolja. Az egyik, kora neves költője — akit az a tisztesség ért, hogy Kazinczy a legnagyobbak sorába állított — Kis János, a későbbi evangélikus püspök. Ma már legfeljebb néhány apróbetűs jegyzet hirdeti emlékét irodalomtörténeteinkben. Az tette nevét halhatatlanná, — szokták emlegetni — hogy ő fedezte fel Berzsenyit. A másíknak, akiből jeles földrajztudós lett — a göttingai Schlözer professzor tanítványa — nevét is kevesen ismerik: Németh László.

Az elfelejtett tudós geográfiai munkái másfél évszázad alatt rég elavultak. Németh László elfeledéséért aligha vonhatjuk modern földrajztudósainkat felelősségre. Mai olvasója a kezdeményezőnek kijáró tisztelet mellett is alighanem mosolyogna földrajzkutatási módszerén és geográfiai eredményein. Éppilyen félreértés lenne az elfelejtett költőt ujrafelfedezni. Közel százötven év után már nem tudjuk csodálkozás nélkül olvasni azokat a szavakat, midőn Kazinczy éig magasztalja Kis poézisét. Ha olvassuk verseit, értetlenül kérdezzük; vajjon mit érzett oly nagynak a nemes, arisztokratikus izlés Kazinczyja e szerény, becsületes dilettáns műveiben? A közös eszmékért való harcban elvakul a legtisztább izlés is. Az eszme emberének ez a vaksága élt bizonyára Kazinczyban. Különben Kis János maga látta ezt legvilágosabban. Erősebb kritikát gyakorolt önmagával szemben, mint Kazinczy dícséretei nyomán gondolnók. Folyvást hangsúlyozza, hogy Kazinczy túlbecsüli őt. Maga nem is törekszik halhatatlanságra: „Azonban minthogy nálunk a jelesebb

elmék' szűkvoltában a' közönségeseket sem kell megvetni — írja — nekem is kötelességem az enyimmal tenni a' mit tehetek".¹ Nem lehet meghatódás nélkül olvasni ezeket a szavakat. Kazinczy boldogan *sikoltozik fel*, midőn verseit olvassa. Sajnálja, hogy Schiller nem tud magyarul és nem ismerheti munkáit. A nagyraértékelt jóbarát azonban tisztában van művei értékével; csak azért ír, mert a magyarságnak a *jelesebb elmék' szűkvoltában* a közönségesekre is szüksége van. Kazinczy magasztalásának okát maga igyekszik tisztázni egyik hozzá írott levelében: „Te kedves Barátom az én sengeimről nagy forrósággal szólasz. Rész szerént literaturánkhöz való nagy szereteted visz erre, mellyel neki proselytusokat szerezni kívánsz, rész szerént hozzám való barátságod kölcsönöz csekély próbáimra olyan érdemeket, mellyekkel nem birnak".² Nem volt még kor, melyben az érzelem és a közös eszme a barátság jegyében olyan szövetségeseket teremtett volna, mint az övék. Kazinczy egész életében mindössze négyszer találkozott Kissel, de hozzá hasonló állandó levelezője és barátja talán csak két ember volt még: Dessewffy József és Kis soproni Orestese: Németh László: „Barátim nekem számosan vannak — írja Kazinczy Virág Benedeknek — Kis János és Németh László azok, a' kikkel szorosan levelezek... Ha Kist vagy Némethet láthatod, nézzd hennek az én leghűségesebb barátimat".³ Levelekben szabadabban szárnyal az érzelem. Leveleken keresztül több barátság szövődött ebben a korban, mint később, a személyes érintkezés századában.

Azt a ritka önkritikát, melyet Kis Kazinczyhoz írt levelében olvashatunk, nem egyszer megismétli másoknak is. Hasonló hangon ír Aranka Györgynek Erdélybe, aki a fogságban lévő Kazinczy helyére akarja ültetni: „Nékem eszembe sincs, hogy ezzel a legtisztább ízlésű és tüzes képzelődésű költőnkkel egy rangúnak tartsam magamat; hanem irogatok, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy annyi időn az én sorsomban jobbat nem tehetek, írásaimat, valamint tőlem telhetik csinosgatom, mert a szépet szeretem, s a sajtó alá adom, mert azt tartom, hogy literaturánk mostani szegénységéhez képest hasznosak lehetnek. Ez az én auctorságomról való ítéletem; ez pedig hidd el, nem valami idétlen vagy tettetett modestiából származik".⁴ 1798-ban írta Kis ezt a levelet. Az új Magyarország első hírnöke, a megújuló irodalom ekkor még éppen csak bontogatni kezdte titokzatosan tollasodó szárnyait. Auctorságáról való ítélete valóban nem tettetett modestiából eredt. Midőn 1815-ben Kazinczy sajtó alá rendezi barátja összes verseit, Kis már évek óta nem ír. Szinte egyik napról a másikra abbahagyja az írást. Csak dilettáns képes erre; de aligha volt még egy olyan dilettáns, aki olyan önkritikával rendelkezett volna, mint ő. Nagy fáradságot

¹ Kis — Kazinczyhoz. — Váczy-kiadás: II. kötet 456—457.

² Fent idézett levél folytatása.

³ Váczy-kiadás: II. kötet 501.

⁴ Magy. Tud. Ak. — M. ir. lev. 146. sz. — Vas József másolata.

igénylő hivatala — ekkor már püspök volt — nem engedi a költészetnek élni. És elsősorban; irodalmunknak ekkor már nálánál hívatottabb szószólói vannak, jeles tehetségek állnak a muzsa szolgálatban s Kis János pedig, ahogy tisztában volt azzal a tizennyolcadik század végén, hogy *jelesebb elmék* szükvoltában a közönségekre is szükség van, ugyanúgy kezdi most már érezni, hogy lassan elmúlik ez a kor. Nem volt vezetésre született ember. A tizennyolcadik század nagy magyar lendülete magával ragadta; tollat fogott, de mihelyt eljött az az idő, mikor már nemcsak becsületes szolgálatra, hanem igazi tehetségekre volt szükség, visszahúzódik és egyháza vezetésének szenteli hátralévő napjait.

Írói tisztességén pedig haláláig nem esett csorba. A legfiatalabb nemzedék historikusa Toldy Ferenc, az irodalomtörténész higgadt konzervativizmusával, hűségesen átveszi Kis Jánosra vonatkozólag Kazinczy véleményét. Kis szerénysége azonban nem tudja megállni, hogy Toldynak is el ne mondja *auctorságáról való ítéletét*. Az írói eredetiség korában még kisebb jelentőséget tulajdonít munkáinak, mint régen: „Általában csaknem minden nyomtatott munkám vagy fordítmány vagy utánzat. Hogy ez a versek kiadásakor nem jelentetett az hiba, s nem is emlékszem jól miokból történt, de bizonyosan nem abból, mintha eredetiséggel akartam volna kérkedni”.⁵ Máskor, midőn Toldy kéri tőle Kazinczy hozzá írott leveleit, sajtó alá akarván azokat rendezni, így ír: „A' közönség' elibe ezekből alig lehet valamit terjeszteni, mi annak olvasására méltó volna; inkább kellene Guzmics' Gyűjteményéből is eleget kihagyni. Illyenek a' buzgó barátsági dicséretetek. Igaz, hogy ezek engem sem kevélyllyé, sem a' literaturai dolgozásban lustává nem tettek; 's talán ez utolsó tekintetben inkább ösztönül szolgáltak; mindazáltal, mikor ily Gyűjteményben úgy szólván egy halomban vannak, az olvasókat csömörlésre 's az engem nem esmerőket irántam a' kiadás' megengedéséért balvélekedésre bírhatják”.⁶ De nemcsak Toldy, az olvasóközönség is szerette ekkor még Kis munkáit. Hartleben szívesen indítana olyan *folyóírást*, melyben csak Kis munkái lennének.⁷

De hiába az irodalomtörténész elismerő szava s az olvasóközönség szeretete; Kis János munkái Kazinczy élő hatásának megszűntével elsüllyednek. A szent öreg csodálatos félreismerésen alapuló véleménye, az utána következő nemzedékek számára már nem megmáshíthatatlan. A nagy alkotások korában a dilettáns író feledésbe merül.

Írásait joggal felejtették el, de van Kis Jánosnak egy alkotása, mely nemzedékeket kötelez s kezdeményző szerepével jelentősen hatott a magyar művelőlésre. A soproni önképzőkör, vagy ahogy ők nevezték, *Magyarul Tanuló Társaság*.

⁵ Magy. Tud. Ak. — M. ir. lev. 77. sz.

⁶ Magy. Tud. Ak. — M. ir. lev. 77. sz.

⁷ V. ö. Kovács János: *Kazinczy Ferenc és Kis János*. — A budapesti ág. hitv. ev. főgimn. értesítője. 1904—1905. — 7.

Ez a nemzeti kötelességből, kora lendületéből lett író, akkor alkotja élete egyetlen maradandó művét, amikor még nem is volt író. A *soproni önképzőkör* megalakulásának éve 1790. Mindössze húsz esztendő ekkor. Barátja Németh László — aki egy vele az eszmében, az érzelemben, s társa a szervezésben is — ugyanannyi. Mindketten a nagymultú soproni evangélikus lyceum diákjai. Sopron ekkor még német város. Habsburg-hű. Nem egyszer fegyvert fogott az erdélyi fejedelmek ellen. A város lakosságának gondolkodása a Habsburg dinasztia érzelmvilágában él. Mikor Mária Terézia apja meghalt, a helyi nyomtatványok VI. Károlyt siratták benne. Az evangélikus lyceumban latin a tanítás nyelve, mint az országban mindenütt. Régies, maradi iskolai szellem, mely semmi tekintettel nem volt a haladó európai pedagógiai és tudományos eredményekre. Az intézet fiatal tanárai között azonban már akadtt néhány külföldet járt, haladó tanár, akik az iskolai hatóságokkal nem szállhatnak ugyan szembe, de folyvást ösztönzik tanítványaikat, hogy a lyceumban szerzett ismereteiket magánszorgalom útján egészítsék ki. Az evangélikus lyceum tanárainak és jeles diákjainak Göttinga és Jéna volt a szellemi célpont. Ide jártak ösztöndíjakkal és itt nyerték életükre a legdöntőbb szellemi alapélményt. Angliához legközelebb lévő német kulturváros Göttinga, a legteljesebb német letéteményese volt a század angol szellemi áramlatainak, amely egész Európát jó időre döntően meghatározta. Egyeteme is angol alapítású. Ezt a szellemet szívták magukba a soproni diákok és Jéna klasszikus humanizmusa jelképezte számukra a legmélyebb emberi teljességet. Kis János és Németh László tanárai is Jéna és Göttinga szellemének megismerésére bíztatták az iskola szűkreszabott művelődési keretein túi tanítványaikat. A göttingai Hainbund érzelmvilága és Jéna klasszikus légköre; ez az életérzés volt az, amellyel a tizenennyolcadik század utolsóévtizedében a két barát a soproni Lővereket járta.

Mindketten lelkesen merültek bele tanáraik gazdag külföldi anyaggal rendelkező könyvtárába, — Kis — mint egy leveléből még látni fogjuk — alig ért még meg húsz évet s német, latin, görög, olasz, francia, angol és zsidó nyelven olvas. Bámulatos nyelvismerete a modern és régi külföldi irodalomban nagy tájékozódási lehetőséget nyújt számára. A kezdődő magyar irodalomról a sopronmegyei magyar jobbágycsalád gyermeke azonban alig sejt valamit. Egész lényét áthatotta Európa lendülete, de a megújuló magyarságé csak ezután fogja megérinteni.

Külföldi ismeretek gazdag világából ez a szinte gyerekszámú menő, európai műveltségű ember azonban egyik napról a másikra megérkezik haza, a magyar műveltség szolgálatjává. Hogy mi adta a sugalmazást, erre nem őrzött meg adatokat a történelem. Csúpan azt tudjuk, hogy Németh Lászlóval — akivel együtt merült el eddig külföld nagyjainak olvasásába — megrendeli kora nevezetes magyar hírlapjait: a *Mindenes Gyűjtemény-t*, a *Magyar Kurir-t* és a *Hadi Tör-*

ténetek-et. Azt remélték, hogy ezekből majd kapnak tájékoztatást a magyar irodalomra vonatkozólag. Az ujságok azonban már ekkor is többet foglalkoztak távoli országok dolgaival és háborúk leírásával, mint írókkal, irodalommal. Kisnek merész ötlete támadt ekkor. Levelet írt Péczeli József tiszteletes úrnak Komáromba, akit mint a Mindenés Gyűjtemény szerkesztőjét, hírből már ismertek. „Kiket tart tiszt. uram nemzetünknek legclassicusabb prosaistáinak s poetáinak, s micsoda renddel következteti őket egymásra? (Az önnön szép munkái s Faludi Ferenc írásai mindnyájunknak esméretesek s kedvesek.) Mi módon és honnét tudhatnám én meg, milyen új könyvek jöttek ki hazánkban az elmúlt esztendőtziedben, s kik legyenek virágozni kezdő literaturánknak forróbb kedvelői s buzgóbb gyarapítói; hol laknak azok, micsoda tisztséget s titulust viselnek? — Minden igyekezetem arra céloz, hogy édes hazánknak boldogságának előbbvitelében valaha mennél hathatósabban munkálkodhassam! Erre nézve egyik szent kötelességemnek tartom azt is, hogy a mi szép nyelvünknek megtanulásában magamat teljes tehetségem szerint gyakoroljam. Különös indulattal is viseltettem ahoz mindenkör, valamiolta csak fel kezdetek egy kevésbé nyilni értelmemnek szemei. De egyéb foglalatosságimon s időmnek héjánosságain kívül a német, deák, görög, franc, olasz, anglus és zsidó nyelveknek, még pedig nagyrészt minden mester nélkül való tanulása igen megakadályoztatott ezen kötelességemnek végbevitelében. És noha most, a tudományoknak is sokkal téresebb mezeje van előttem, dolgaimnak száma is sokkal nagyobbra nőtt, mintsem ezelőtt volt; noha az elkezdett nyelveknek tanulásán s értelmemnek a tudomány által való világosításán kívül, szívemnek jobbítása s nemesítése, izlésemnek pallérozása is fontos kötelességemmé lett; noha egészségemnek változó volta sem kevés bajt s gondot okoz: de mindezek ellent nem állván, első gondjaimnak egyik tárgya mindenkör anyai nyelvem foglenni, és sokkal nagyobb buzgósággal kívánom azt ezután tanulni, mint ennek előtte. S ez az oka, miérthogy első kérésemmel is terhelem tiszt. uramat. A másikat pedig a mi illeti, nem csupán ujságszeretésből kérdelem, hanem azért, hogy megtudván, kik legyenek hazánknak érdemesebb fiai, azokat idején megismerni, becsülni, tisztelni, szeretni tanuljam. Noha csak magában is igen egyetlen a hazabéli dolgokról olly keveset tudni, mint mi eddig tudtunk. A külföldi mindennemű dolgokról, valamennyit kívánok, annyit tanulhatok az itt lévő nagyérdemű, tiszteletes és professor uraknak adakozásából, a kiknek különös jóakarattal dicsekedhetem. De hazánk tudománybéli állapotjára nézve csaknem egyiptomi setétség vala még eddig rajtunk. Mostmár, miolta egynéhány magyarok összeállottunk, és a Mindenés Gyűjteményt, Hadi Történeteket s a Kurirt olvassuk, kezd lassan nálunk is hasadni a hajnal“.⁸ Péczeli örömmel

⁸ Kiss János *Poetai Munkái*. (Kiadta: D. Schedel Ferenc.) Pest, 1846. — Bevezetésben. VII. és VIII. hasáb.

fogadta a fiatal Kis János levelét. Tudta ő jól, hogy nemcsak a német Sopronban volt egyiptomi sötétség, hanem az volt az egész országban. Hisz maga is azok közé tartozott, akik a magyar műveltségnek ebben a jégtörő századában világosságot igyekeztek teremteni. Feltárja Kis János előtt a fejlődő magyar irodalom helyzetét; nyelvtanok tanulmányozására biztatja őket és irodalmi munkásságra.

Péczei levelének hatására az imént még Orestes és Pylades eszményén érzelmesen lelkesedő ifjúból egyszerre szervező lesz. Elhatározza Némethel, hogy társaságot alapítanak iskolai társaikkal, a lyceum keretén belül. Társaságban könnyebben keresztül vihetik terveiket a magyar nyelv és irodalom érdekében. Közös munkával több és több ismeretet szerezhetnek és megbírálhatják egymás munkáit. A társaság megalakul. A két alapítón kívül egyelőre három taggal. Címe: *Magyarul Tanuló Társaság* lesz. Kis Jánosékon keresztül így a tizennyolcadik századi magyarság legfiatalabbjai is bekapcsolódnak az újjáéledés munkalendületébe. A magyar nyelv tanulmányozása a céljuk, — nem egynél közöttük egyenesen a magyarul tanulás — és a magyar nyelv művészi kifejezőképességének bizonyítására előkészületeket végezni. A *Magyarul Tanuló Társaság* nem készített szigorú alapszabályt. Programjukat az a belső lelkesedés adta, amely ebben az ízig-vérig német városban a magyarság eszméinek szolgálatába állította őket. Hetenként egyszer összejöttek. Ilyenkor megvitatták a jelesebb magyar s külföldi nyelvtan és szónoklattanírók munkáit s megbírálták egymás írásait.

A szabakörműves társulások korában Kis Jánosék sem kerülhettek el, hogy egyesek előtt a forradalmiság gyanújába ne essenek. Nem maradtak fenn erre vonatkozólag adatok, csupán Wietoris Jonathán rektor tiltakozó beszéde, melyet a társaság 1793. nov. 4-iki ünnepélyes ülésén mondott. „... észre vettem légyen, mint sokan legyenek, vagy voltanak ez ideig is, a' kik illy Ns Iffjainknak ártatlan alkalmaztatásokat, vagy éretlennek, vagy botránkoztatónak, vagy éppen helytelennek állították lenni. Magam én azért, hozzánk szép számmal sereglett Iffjuságnak el-tökéltett Attyok, és itt való Ns Iskoláinknak rendelt Rektorjok lévén, egyszersmind a' Ns Iffju Magyar Társaságban bé-lépttektől önként Consultatorjokká választatván, mindnyájunk egyenes igyekezetünket fel-fedezni, ezen Elő-Beszédemmel akarom, tudokra adván mindnyájoknak, kivált az itt diszünkre be-léptteknek, hogy ezen bé-állott Ns Iffju Magyar Társaság, éppen nem valami ártalmas Frantz Jakobinus Klubot jegyezzen (a' mellytől a' Jó Isten bennünket mindenkoron meg-ójjon). Soha sem volt, nem is lesz ezen Ns Társaságnak a' vége és tzéllya, hogy botránkoztató beszédekkel, vagy írásokkal töltse ártatlan idejét. Tsak azok az agyarkodók fegyverkeznek Felségeik, és Oszlopaik ellen, a' kik bomlott ésszel lévén, kötelességeiket vakmerően elmélni akarják. Jobban taníttatott Iffjuságunk (ezzel mindeddig voltaképpen dicsekedhetünk), az illetén iszonyságoktól irtózván, tsak

arra akar emelkedni, hogy iskolai munkáinak folytatása alatt is, jó, és szép renddel Magyar Nyelvet leg-inkább pallérozhassa, magát az által, minden, Magyar Hazánkban folytatandó, és elő adandó dolgokban, alkalmatossá jó idejében tehesse, illy közben munkálkodó serénységgel, az Iskolákban elő-mértt fontosabb dolgait előbb 's még előbb mozdíthassa; és mind ez által Ns Iskolánkon tett 's teendő sokféle fáradságának valaha osztán, el-takarodván mi tőlünk, bő jutalmát Hazánkban vehesse".⁹

A befelé való munka, az önképzés alkotja törekvésünk gerincét, de alkalomadtán kifelé is gyakorolnak hatást. 1792. április 30-án a társaság tagjai egy nemzeti szomorújátékot adtak elő, *melynek tizme: Hungady László*. A Magyar Hirmondó a következőképpen számol be az előadásról: „A' mióta fenn áll a' Sopronyi Teátrum, soha talán nem volt olyan dugva teli, mint ezen Magyar Zsenge-Játék' alkalmatosságával. Öszve gyűltek ennek látására minden uraságok, kiknek száma közzül való volt az itten lakozó Eszterházy né ö Hertzegsége is. Minden Fel-vonáskor, új tapsokkal fogadtattak a' jádzó Személyek, kik általjában szép remekjét adták hazafiui igyekezeteknek; ..."¹⁰

A társaságnak már megalakulásakor gyorsan híre ment az országban az írók között. A *Hadi Történetek* munkatársai levélben üdvözlik őket. Könyveket küldenek nekik. Köztük Révai Jámor szándék-át. A bécsi könyvküldemény képezi később gazdagon kibővülő könyvtárunk alapját. A két alapító nemsokára elhagyja az intézetet. Németországba mennek tanulni, abba a két városba, melynek szelleme tanáraikon keresztül már régen meghatározta gondolkozásmódjukat: Göttingába és Jénába. A fiatalabbak közül utánpótlásról kell gondoskodni. Az első utánpótlás elkészíti a társaság szervezeti szabályait és ezen az alapvetésen megerősödve áll fenn napjainkig. Később már nem elsősorban a magyar nyelv tanulmányozásán s a magyarul tanuláson van a hangsúly, bár a német városban ez utóbbinak — a szó szorosabb értelmében, magyarosítási szempontból — továbbra is nagy szerepe van. A társaság neve is megváltozik. *Magyarul Tanuló Társaság* helyett röviden *Magyar Társaság* lesz. Így nevezik egészen máig.

A *Magyar Társaság* munkája a tagokon és nyilvános szerepléseiken keresztül kiterjedt egész Sopronra, de szélesebb értelemben az egész országra. Egymásután alakulnak utána az ország különböző iskoláiban, kollégiumaiban önképzőkörök. Nem beszélve arról, hogy tüstént, megalakulása évében, hasonló célkitűzéssel, megkezdí munkáját Csokonai Vitéz Mihály vezetésével a református kollégiumban a *debreceni önképzőkör*. A tizenkilencedik század huszas—harmincas éveiben kezdődik meg az önképzőkörök igazi virágkora. A soproni önképzőkör példájára egyéb német és tót nyelv-

⁹ *Magyar Hirmondó*: 1793. III. szakasz. 277—280.

¹⁰ *Magyar Hirmondó*: 1792. május 18. I. szakasz, 701—702.

területen is alakulnak *magyar társaságok*, ahogy az önképzőköröket ebben az időben a példakép mására nevezték. Csak néhány várost említünk: Pozsonyban, Selmecen, Lőcsén, Eperjesen, Késmárkon. Céljuk akárcsak a soproninak: idegen nyelv és kultúrterületen a magyar szellemiség védelme és terjesztése. Nemsokára megjelennek most már az ország magyarul a vidékein is, főképp protestáns kollégiumokban. Mint Pápán, Sárospatakon, Kolozsvárt, Miskolcon. Ebben az időben indulnak útjukra az u. n. *vándordiókok*. A tizenkilencedik század első felének diákjai legtöbbször nem egy iskolában végezték tanulmányaikat, hanem végigjárták az ország nevezetesebb gimnáziumait. Részen, hogy világot lássanak, de elsősorban azért, hogy nyelveket tanuljanak. Evangélikus családok a Felvidéken és Sopronban súlyt helyeztek arra, hogy fiaik megtanuljanak magyarul, az alföldi és dunántúli magyar fiúkat pedig németszóra küldték felvidéki iskolákba. Ezeknek a vándordiókoknak az önképzőkörök jelentették a szellemi centrumot. A 40-es évek későbbi írói az önképzőkörökben kezdik írói pályájukat. Olyan neveket találunk már köztük, mint Petőfi Sándor, Jókai Mór, Tompa Mihály, Arany János, Kerényi Frigyes, Szász Károly, Gyulai Pál, Lisznyay Kálmán. Irodalmunk multszázadi kitűnőségei szinte kivétel nélkül az önképzőkörökből kerültek ki. Itt szerepelnek először írásaikkal és valóságos csodagyerekeként nőnek ki innen. Még szinte gyerekek és irodalmi siker van mögöttük. Érdekes adatokat jegyzett fel pályakezdésükről Farkas Gyula „*A Fiatal Magyarország*“ kora c. munkájában: „Amikor a legifjabb írói nemzedék tagjai a negyvenes évek elején Pesten találkoznak, már nemcsak nagyrészt személyesen ismerik egymást, hanem már lényegében ki alakult célkitűzésük egységes iránya, gondolatformáik közössége. Alig húszévesek; más nemzedékek ilyenkor teszik első tapogatózó lépéseiket, mögöttük már mult áll. Legtöbbjük valóságos csodagyermek. Jókai kilencéves korában látja először nyomtatásban a nevét, 17 éves korában drámát ír a Nemzeti Színház pályázatára, mely dícséretet nyer. — Vahot Imre 14 éves, amikor a „Nemzeti Ujság“ közli első írását, a 17 éves Kazinczy Gábornak verskötetete jelenik meg és Lisznyay Kálmán sem idősebb, amikor az „Athenaeum“ munkatársai közé sorolja. Gyulairól bizonyára nem gondolta Bajza, hogy 16 éves gyerek-ember, amikor első verseit kiadta. De a legnagyobb csoda mindnyájuk közt: Petőfi Sándor, aki 26 éves korában, amikor meghal, halhatatlan életművet hagy maga után.“¹¹ Az önképzőkörök csodagyerekeket adtak, mint ahogy csodát művelt ebben az időben az egész magyarság.

*

Önképzőköreink művelődéstörténeti jelentősége csak halvány vonásaiban ismert. Rövid áttekintésünkben a kezdeményező soproni *Magyarul Tanuló Társaság* jelentőségére is csak részben volt

¹¹ 58—59. old.

módunkban rávilágítani. A legfontosabb dokumentumok, Kis Jánosnak Kazinczyhoz írott fiatalkori levelei ismeretlenek. Kazinczy magával vitte a fogságba *kedves Kise* leveleit, *melyeket drága kincs gyanánt őrzött*. Brünnben elvették tőle és sohasem kapta vissza. A levelezésen kívül hiányoznak az önképzőkörre vonatkozó egyéb dokumentumaink is. A rendelkezésünkre álló csekély adattal inkább csak vázolni óhajtottuk, inkább csak megéreztetni akartuk a társaság kulturtörténeti szerepét, Kis János arcképének ismeretlen vonásaihoz kapcsolva. Kis János, ez az érdekes ember, a világ-irodalomnak talán egyetlen írója, aki tudta és hangsúlyozta, hogy dilettáns, az új útra induló tizennyolcadik századi magyarságnak kétségtelenül legfontosabb lendítőkerekébe kapcsolódott a *Magyarul Tanuló Társaság* megteremtésével. Kis és társai a német városban egyszerre a lehangosabb magyar érzelmeket szólaltatják meg. A társaság kiadványai néhány fordításon és a Hainbund szellemében íródott darabon kívül — szinte egyedül a magyar nyelvet dicsőítő verseket tartalmaznak. — Nem kell sok idő és átnatja ez a hang az egész várost.

A határszéli Sopron, melynek minden köve Ausztriát juttatja az ott járó eszébe — Stájerországot, Innsbruckot — nagy német többségével nem Herder felé tekintett. A tizennyolcadik századi nagy népszavazásban a magyar nacionalizmusnak adta le voksát.

Tolnai Gábor